

TIVA HALK MASALLARI*

Aslı BÜYÜKOKUTAN**

Altay dağlarının doğu tarafında Ulug-Hem (Yenisey) ve Hemçik ırmakları sahillerinde, Tañnu ve Sayan dağlarının yamaçlarında yaşayan ve geçmişte kendilerini “Yış-Kiji” ya da “Tıva-Kiji” olarak adlandıran Tıva Türkleri, Tıva kahramanlık destanları üzerine hazırlanmış iki ciltlik çalışmanın (Ergun-Aça, 2004–2005) yayımlandığı 2004–2005 yıllarına kadar sözlü edebiyat bağlamında Türkiye Türkolojisinin ilgi alanına hak ettiği derecede girememiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki dil, kültür ve sosyal-siyasi yapıya yönelik araştırma ve öğrenme çabaları yeterli bir düzeye ulaşamamıştır.

Doç. Dr. Mehmet Aça, son yıllarda yaptığı çalışmalarla, geçmişten beri zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Tıva Türklerini, Türkiye Türkolojisinin ilgi alanına çekmeye çalışmaktadır. Aça'nın, Tıva Türklerinin sözlü geleneğini konu edinen, Tıva Türklerinin destancılık geleneği (Aça, 1999), alkış ve kargışları (Aça 2002), Tıvalı destancıların bazı kalıplaşmış ifadeleri (Aça, 2004b) ve Tıva masal dünyası (Aça, 2006a) hakkında bilgiler veren makaleleri bulunmaktadır. Tıva masal dünyasıyla ilgili yazısında, bir Tıva masalının (“Adıg Oglu Iygılak-Kara Möge”) Türkiye Türkçesine aktarımına ve bu metin üzerinde yapılan kısa incelemeye de yer verilmiştir. Ayrıca, Tıva ve Şor Türklerinin destanlarında yer alan ölümle ilgili hususları (Aça, 2004a) ve Tıva Türklerindeki ölüm sonrasında destan anlatırma geleneğini

(Aça, 2005) ele aldığı iki bildiri metni de mevcuttur.

Tıva Türklerinin masalcılık geleneğiyle ilgili bilgilere, masal metinlerini oluşturan anlatım unsurlarıyla motiflere ve çeşitli masal örneklerine yer veren, iki yıllık bir emeğin ürünü olan bu çalışma ise 2007'de Kömen Yayınları'nca, *Tıva Halk Masalları* adıyla yayımlanmıştır. Tıva Türklerinin sözlü edebiyatı üzerine çok fazla bilgiye sahip olmayan Türkiye merkezli Türklük Bilimi araştırmacılarını, Tıva Türklerinin masalları ve masalcılık geleneği hakkında bilgilendirmeyi, onların dikkatlerini Güney Sibirya'nın bu küçük topluluğunun sözlü kültürüne çekmeyi amaçlayan, Türkiye'de konu üzerinde yapılmış ilk ciddi ve kapsamlı çalışma olarak nitelendirebileceğimiz bu eser, “Giriş”, “Bibliyografya” ve “Metinler” bölümlerinden oluşmaktadır.

“Giriş” bölümü, “I. Tıva Halk Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar”, “II. Tıva Masalcılık Geleneği”, “III. Tıva Halk Masalları Üzerinde İncelemeler” alt başlıklarını içeren uzun ve kapsamlı bir bölümdür. İlk başlık altında, Tıva halk masalları üzerine yapılmış olan derleme, neşir ve inceleme çalışmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar kronolojik olarak aktarılmıştır. Tıva halk masalları üzerine yapılan çalışmaların, daha çok derleme ve derlenen metinlerin neşredilmesi şeklinde olduğu, aynı zamanda masallar ve masalcılık geleneği (toolçular, icra, motifler, yapı, diğer kültürlerdeki masallarla karşılaştırma,

* Mehmet AÇA, Konya 2007: Kömen Yayınları, 513 s.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

vd.) üzerine yapılmış inceleme türünden çalışmaların da bulunduğu belirtilerek, yapılan bazı çalışmalar hakkında ayrıntılı ve tanıtıcı bilgiler verilmektedir. Aça, bu bölümde yer alan bilgilerin, Tıva halk masalları ve masalcılık geleneği üzerine yapılan çalışmaların tamamını kapsamadığını özellikle belirtmektedir.

“Giriş” bölümünün diğer alt başlığında (Tıva Masalcılık Geleneği), Tıva masalcılık geleneği kavram, tür, tasnif, anlatıcı ve anlatım bağlamlarında ele alınmış, anlatıcı ve anlatım özelliklerinden söz edilmiştir. Tıva sözlü geleneğinde 180 civarında “toolçu”dan söz etmenin mümkün olduğu belirtilerek, masal geleneğini yaratan ve günümüze kadar yaşatan “toolçu”lardan bazılarının sadece isimleri zikredilmiş, önde gelen Tülüş Haldaaeviç Baazañay, Hertek Sortuy-ool Sürünmaayeviç, Salçak Donduk Damdnoviç, Oorjak Çançı-höö, Oorjak Maññay Namzıraeviç, Hürgül-ool Sazıg-hunaeviç Monguş isimli toolçuların biyografilerine, icra tarzlarına ve repertuarları hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Haklarında detaylı bilgi verilen bu altı ismin, Tıva toolçularının yetişme tarzları, icracı özellikleri ve anlattıkları metinler hakkında genel anlamda bilgi sahibi olunmasını sağlayacağı düşünülerek, diğer toolçular hakkında ayrıca bilgi verilmeye gerek görülmediği belirtilmiştir. Yine bu başlık altında, Tıva halk masalları incelemelerinde karşılaşılan kavram, tür ve sınıflandırma gibi problemlere de değinilmiş, araştırmacıların bu konular hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Amacın, Türkiyeli araştırmacıları, Tıva masalcılık geleneği ve masalları hakkında bilgilendirmek olduğu belirtilerek, kavram, tür ve sınıflandırma ile ilgili çözüm bekleyen problemlere yer verilmemiştir. Aça, Tıva destan ve masallarının araştırılmasında

karşılaşılan tür sorunu ve bu sorunun çözümüyle ilgili görüşlerini bir başka yazısında ele almıştır (Aça, 2006b).

“Tıva Halk Masalları Üzerinde İncelemeler” başlığını taşıyan “Giriş” bölümünün son kısmı ise, “A) Tıva Halk Masallarındaki Formeller, Kalıp İfadeler ve Edebi Unsurlar”, “B) Tıva Halk Masallarında Yer Alan Belli Başlı Motifler” şeklinde iki başlıktan ibarettir. İlk başlık altında; sözlü edebiyatın en önemli ve en yaygın türlerinden olan masalların anlatımında “giriş”, “geçiş / bağlayış” ve “bitiş” formellerinin yanı sıra, diğer bazı kalıp ifadelerle edebi unsurların da, toolçular tarafından sıklıkla kullanıldığı, bu unsurların masalların uzunluk ve kısalıklarına, dinleyicilerin ilgisine ve özellikle de toolçuların ustalık derecelerine göre değişmekte olduğu vurgulanmakta, Tıva masalcılık geleneğinin, masalarda bulunması gereken temel unsurlar bakımından hayli zengin olduğu belirtilmektedir. Diğer başlık altında ise, çalışmaya dâhil edilen tool metinlerinde yer alan belli başlı motifler tespit edilip yorumlanmıştır. Motiflerin tespiti ve değerlendirilmesi sırasında, sadece işlevleri ve tool metinlerine kazandırdıkları edebi / estetik boyutları değil, Tıva Türklerinin inanış ve düşünüş kalıpları, temel değer yarguları, olaylar ve nesnelere karşısındaki tutumları hakkında verebilecekleri ipuçları da göz önünde bulundurulmuştur. Tıva toollarında yer alan belli başlı motifler: “I. Dinî-Mitolojik Motifler”, “II. Büyü-Sihir”, ve “III. Sosyal Hayatla İlgili Motifler” başlıklarına göre tespit edilip yorumlanmıştır. Tool metinlerindeki motifler tespit edilip yorumlanırken karşılaştırmalı bir yöntem izlenmiş, tespit edilen motifler, zaman zaman diğer Türk topluluklarının anlatılarındaki (masal, destan, vd.) paralelleri ile kar-

şılaştırılmış, başta Tıva Türkleri olmak üzere, Türk inanış ve düşünüş dünyasının biçimlenmesindeki rolleri üzerinde de durulmuştur.

Çalışmanın “Bibliyografya” başlıklı bölümünde, doğrudan ve dolaylı bir şekilde yararlanılan kaynakların künyelerine yer verilmiştir. Verilen bibliyografyanın sadece Tıva masallarını değil, Güney Sibiryaya masal geleneğini çalışmak isteyenlere de katkıda bulunacağı kanısındayız.

Eserin “Metinler” başlığını taşıyan son bölümünde, Tıva halk masallarından örneklerle yer verilmiştir. Hem Tıva Türkçesi hem de Türkiye Türkçesiyle verilen metinlerin, Tıvalı araştırmacıların halk masallarına yönelik yaptıkları sınıflandırmalara göre verildiği özellikle ifade edilmiştir. Çalışmada, “*Mögelig Tooldar*”a (Kahramanlık Masalları) **1**, “*Huulgaazın Tooldar*”a (Sihirli-Olağanüstü Masallar) **5**, “*Ugaadıgıg Bolgaş Kara Tooldar*”a (Sosyal ya da Gerçekçi Masallar) **8**, “*Dirig Amitannar Dugayında Tooldar*”a (Hayvan Masalları) **8**, “*Distinçek Bolgaş Baştak Tooldar*” a (Sıradan ya da Komik Masallar) **5** örnek yer almıştır. Dolayısıyla, Tıva halk masallarından **27** örneğe Tıva ve Türkiye Türkçeleriyle yer verilmiştir. Seçilen örneklerin Türkiyeli araştırmacı ve okuyucuları, Tıva halk masalları hakkında bilgi sahibi yapacağı şüphesizdir.

Kendisinden önceki çalışmaların ortaya koyduğu veriler ışığında, Güney Sibiryaya’nın küçük bir topluluğunun masallarına ve masalcılık geleneğine dikkat çeken bu çalışma, aynı zamanda geleneğe ait bazı metinleri de bizlere sunmaktadır. Bu küçük topluluğun sözlü edebiyatına dikkat çeken iki ciltlik *Tıva Kahramanlık Destanları* (Ankara 2004-2005) adlı ilk ciddi çalışmadan sonra,

ikinci ciddi adım bu eserle atılmıştır. Geleneği kapsamlı bir şekilde tanıtmaya ve bazı temel problemlere dikkat çekmeye çalışan yazar, kendisinden sonraki araştırmacıların çalışmalarıyla Güney Sibiryaya topluluklarının sözlü edebiyat ürünlerinin çok daha iyi bir şekilde öğrenilebileceğini umut etmektedir.

KAYNAKÇA

Aça, Mehmet, (1999), “Tuva Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar”, *Türk Kültürü*, 37 (434), Haziran 1999, 365-370.

Aça, Mehmet, (2002), “Tıva Türklerinin Alkışları (Algış-Yöresel) Üzerine Notlar”, *Milli Folklor*, 7 (56), Kış 2002, 166-178

Aça, Mehmet, (2004a), “Tıva ve Şor Türklerinin Destanlarında Ölüm”, *Uluslar arası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*, 25-26 Kasım 2004 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi)

Aça, Mehmet, (2004b), “Tıvalı Destancıların Bazı Kalıplaşmış İfadeleri Üzerine”, *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan*, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, Ankara, 95-107.

Aça, Mehmet, (2005), “Tıva Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası ‘Destan Anlatırma’ Geleneğinden Türkiye Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası Bazı İnanış ve Uygulamalarına”, *Tıka I. Uluslar arası Türkoloji Sempozyumu*, Simferepol 2005, 227-233.

Aça, Mehmet, (2006a), “Tıva Masal Dünyasından Bir Örnek: Adıg Oglu Iyglak-Kara Möge”, *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na Armağan*, Kömen Sota Yayınları, Konya-Haarlem, 365-399.

Aça, Mehmet, (2006b), “Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu”, *Milli Folklor*, 9 (72), Kış 2006, 85-94.

Ergun, Metin-Mehmet Aça, (2004), *Tıva Kahramanlık Destanları I*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ergun, Metin-Mehmet Aça, (2005), *Tıva Kahramanlık Destanları II*, Akçağ Yayınları, Ankara.